

ІНФОРМАЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ СТРЕСОВИХ ЯВИЩ СЕРЕД УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ОСОБЛИВОГО ПЕРІОДУ

Постановка проблеми. Російсько-українська війна, що називається в рф «спеціальною воєнною операцією», викликала масові стресові явища серед населення України. Одним із напрямів зменшення цих стресових впливів є активна інформаційна діяльність в інформпросторі України, що спрямована на роз'яснення рівня небезпеки, зниження емоційного навантаження на свідомість громадян у зв'язку з війною. До цієї роботи мають активно залучатися зокрема бібліотечні й інші інформаційні центри.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проаналізовано різні аспекти проблематики, пов'язаної із вивченням закономірностей подолання стресових ситуацій в умовах війни з використанням національних інформаційних ресурсів, насамперед тих, що відображають ментальні особливості українського народу, інформаційних матеріалів, у яких фіксуються важливі моменти підсвідомості (К. Юнг [1], З. Фрейд [2]), а також ресурсів сучасної електронної інформації [3; 4], включаючи роботи з дослідження національного імунітету [5; 6], що сприяє вирішенню завдань, пов'язаних із досліджуваною проблемою.

Метою статті є розгляд проблеми вдосконалення використання національних інформаційних ресурсів в інтересах організації протистояння негативним психологічним проявам гібридної війни.

Виклад основного матеріалу. Початок будь-якої війни для переважної більшості громадян, навіть при обговоренні раніше в суспільстві її імовірності, завжди є несподіваним. Воєнні дії чинять дуже сильний вплив на нервову систему будь-якої людини, викликають її сильне роздратування та незвичну надактивну реакцію організму. Адже в усьому наборі виникаючих у цій ситуації загроз наявні найвпливовіші, пов'язані зі смертельними наслідками. При виникненні смертельної загрози, як зазначається в матеріалах відповідних досліджень, «люди спочатку відчувають шок, діють автоматично, по природній програмі виживання. Розум намагається перебирати варіанти майбутнього, щоб якось підготуватися до нього – і не може цього зробити. Потім повертаються базові емоції, і після шоку можуть прийти, наприклад, відчай, жах, заперечення і т. д.» [7].

Theoretical and methodological basis for ensuring information security of person, society, state

Емоційні реакції як найдавніший і пов'язаний із біохімічними процесами механізм реагування провокують до негайних фізичних дій, що відповідно до підсвідомих настанов мають сприяти виживанню організму. При цьому мозок згідно з отриманими імпульсами на негайні дії сигналізує наднирникам виділяти гормони стресу – адреналін і кортизол. Зростаюча кількість цих речовин в організмі сприяє активізації його внутрішніх резервів, що зміцнюють силу м'язів, зумовлюють швидкість реакції, витривалість та зростання больового порогу.

«Симптоматично стрес (як і стресовий розлад) проявляється таким чином:

- фізичні реакції: труднощі зі сном, напруження, втома, тахікардія, болі, розлади шлунково-кишкового тракту;

- емоційні реакції: гнів, тривога, оніміння, сором, порожнеча, зниження здатності відчувати задоволення та ін.;

- когнітивні реакції: кошмари, погана концентрація уваги, нерішучість, занепокоєння;

- міжособистісні реакції: недовіра, дратівливість, проблеми на роботі, у школі» [8].

Внутрішня мобілізація організму збільшує шанси людини на успішне з погляду раніше набутого нею досвіду протистояння джерелу небезпеки згідно з популярною у психологів формулою «бийся або тікай». Проте варто зазначити, що наявні на сьогодні види воєнних загроз потребують раціонально осмислених дій для їх нейтралізації. І тому на рівні підсвідомості далеко не завжди нейтралізується небезпека. Після ліквідації загрози

підсвідомість компенсує витрачену на внутрішню підготовку до боротьби з небезпекою енергію з наявних ресурсів організму, і в ньому відчувається певне розслаблення або ж узагалі слабкість.

Отже, і сьогодні підсвідомість залишається могутнім інструментом природного збереження людини в еволюційному процесі сучасності. Згідно з К. Юнгом підсвідоме вміщає в собі всі ті психічні компоненти, що опустились нижче порогу свідомості, так само як і підпорогові чуттєві сприйняття. Крім того, нам відомо (як із власного багатого досвіду, так і з теоретичних розробок), що підсвідоме вміщає також увесь матеріал, який ще не досяг порогу свідомості. Це – зародки майбутніх свідомих змістів. До останнього ще маємо повернутися при розгляді розуміння подальшого процесу пізнання й адаптації до стресових проявів в умовах сучасної війни.

Слід зазначити, що на інформаційному етапі розвитку суспільства, глобальної інформатизації відчутно поглибилися традиційні стресові впливи на людську свідомість [8]. В умовах масової інформатизації, безперешкодного доступу в інтернеті до всіх суспільно значущих ресурсів уперше в історичній практиці в усіх сферах діяльності спостерігається зіткнення людської свідомості з надлишковими обсягами інформації, з яких необхідно швидко вибрати інформацію потрібну, адекватну певній ситуації і прийняти її як керівництво до дії. При всьому цьому стресове напруження в дії на свідомість посилюється, адже:

- для прийняття термінового рішення важко зосередитися на змісті

Теоретико-методологічні засади забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

ресурсів через їхню різноманітність і відсутність чіткого уявлення про потрібне рішення;

– багатоваріантність пропонованих в інформаційних обсягах рішень при нечітко зрозумілій проблемі, що стала причиною стресу, може призводити до помилкових дій;

– через психологічні особливості стресових навантажень у стислі терміни локалізується наявна для вирішення проблеми у свідомості особистості інформація, може видалятися і часто видаляється із пам'яті деяка інформація, і це може бути втрата інформації, потрібної для негайного вжитку;

– при перебуванні у стресовій ситуації відбувається постійна робота з оброблення значних обсягів ресурсів, які мають бути опрацьовані для вирішення проблем, пов'язаних із реагуванням на небезпечну ситуацію, при постійному напруженні навіть у короткотермінові періоди виникають почуття втоми та зниження емоційного значення викликів, байдужість до повсякденної діяльності;

– стресові навантаження на організм людини, постійне внутрішнє напруження та переробка значних обсягів інформації відображаються в зовнішній поведінці людини: неухильності до співрозмовника, прискореному, зовні не завжди логічному мовленні, перескакуванні з теми на тему, швидкій роздратованості, втраті почуття гумору й ін.;

– у зв'язку з перенапруженням організм людини під дією стресу намагається знайти компенсаторні механізми в діях, пов'язаних із травленням

або ж використанням внутрішніх резервів організму (відчуття голоду або навпаки втрата апетиту), зростаючою потребою в речовинах, що викликають звикання (тютюн, алкоголь, медпрепарати тощо).

Дуже довго боятися чи тривожитися шкідливо для нашого організму. Він знаходить доступні йому форми захисту, що не завжди є правильними в умовах виникаючої ситуації, як, наприклад, звикання до небезпеки та неадекватна поведінка при явних загрозах. Ці особливості використовуються при підготовці так званих бойових інформаційних ресурсів [9, с. 360], використання яких стало особливістю інформаційних воєн. Такі війни актуалізувалися на інформаційному етапі цивілізаційного розвитку, насамперед, у відносинах між державами при загостренні певних суперечностей. Бойові інформаційні ресурси стали основним компонентом інформаційних воєн. Зміст бойових інформаційних ресурсів строго підпорядкований цілям інформаційної війни [10] або ж війни всіма традиційними засобами, обов'язковим ресурсом впливу якої стали також і відповідні інформаційні ресурси. Під цим кутом зору має розглядатися також й об'єктивність зазначеного виду ресурсів не лише для учасників конфлікту, але й для всіх інших користувачів глобальних інформаційних ресурсів. Характерними особливостями цього виду ресурсів є висока динаміка застосування, наявність певних технологічних властивостей глибокого впливу на психодієву сферу кожного окремого індивіда в середовищі потенційного

Theoretical and methodological basis for ensuring information security of person, society, state

противника, а також багатоваріантність форм, що використовуються з урахуванням аудиторії, зокрема для створення позитивної громадської думки стосовно дій суб'єкта впливу в міжнародному співтоваристві.

Слід зауважити, що в умовах утвердження глобальної інформатизації, розвитку горизонтальних форм спілкування між людьми, як досвідченими в такому спілкуванні, так і недосвідченими, як компетентними в порушуваній тематиці, так і некомпетентними, у соціальних мережах на сьогодні ще не виробилися надійні механізми забезпечення достовірності інформації, наявні у великій кількості зумисно чи ненавмисно поширювані плітки та неточна, викривлена інформація. Джерело дружнього спілкування, як свідчить соціологія, стало дуже значущим у суспільному взаємоінформуванні, у формуванні поглядів на навколишню дійсність. І довіра до такого спілкування в обмінах думками з друзями, знайомими, людьми, авторитетними для учасників спілкування, камуфлює його недоліки й часто використовується професіональними інформаційними технологами для дезінформування, створення хибних поглядів на суспільно значущі процеси. Боротьба з пліткарством у соцмережах має дуже велике значення в умовах сучасної інформаційної війни.

Зростаючі обсяги інформаційних ресурсів, що знаходяться в доступі, у сучасних інформаційних обмінах використовуються потенційним противником для посилення стресових ситуацій, паніки та дезорганізації серед громадян країни – об'єкта

інформаційної агресії. Увага інформаційних аналітиків звертається на провокування нестійкої, нелогічної поведінки людини в умовах стресу. Ворожі аналітики використовують ситуацію з наявними надмірними різноплановими обсягами оперативної інформації за необхідності прийняття термінових рішень. Створені умови для поширення чисельних невизначених варіантів інформації при стресових навантаженнях, виникаючих внутрішніх напруженнях, що проявляються в зовнішній поведінці, можуть провокувати зростання потреби в наркотичних речовинах або таких, що викликають залежність (тютюн, алкоголь, медпрепарати тощо), і таким чином забезпечити дезорганізацію враженої інформаційною атакою сторони, знизити активні можливості для відсічі агресії.

У зв'язку з цим саме соціальні структури, засновані на найстійкіших у сучасній еволюції національних базових орієнтирах, що ґрунтуються на природній ментальній основі, на підсвідомісних ресурсах пам'яті, сприяють нейтралізації шкідливих інформаційних впливів на базовий інформаційний ресурс суспільства, що зазнає агресії. І справа тут не тільки в поміченій К. Юнгом властивості збереження витісненого з практичного обігу інформаційного матеріалу, не лише в наявності матеріалу, що може бути придатним, але ще не досяг порогу свідомості. «Ми маємо допустити, що підсвідоме містить у собі не тільки особистісні, але, крім того, і безособистісні колективні компоненти у формі народжених категорій чи архетипів» [11], тобто колективні компоненти,

Теоретико-методологічні засади забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

що є набутком національного розвитку на його певних історичних етапах.

Незважаючи на привнесені початковим етапом глобальної інформатизації теоретичні загрози для націй, особливо в багатонаціональних державах, із розвитком всепроникаючих інформаційних технологій асиміляційні процеси проявлялися лише в слабко мотивованих до самосвідомості жителів, переважно, глибоко індустріалізованих регіонів. У цілому ж у сучасному світі ми спостерігаємо помітну схильність до розвитку національної свідомості. Це пов'язано з тим, що в умовах масової інформатизації відновлюються можливості для збереження та відновлення природніх національних зв'язків, і ці зв'язки стають важливим елементом стійкості націй у державах, національних держав. Такі зв'язки допомагають зберігати, поновлювати й розвивати близьку та звичну з дитинства ментальність, основи сформованої навколо неї підсвідомості, що стає все сильнішим мотиваційним чинником також у міждержавних відносинах.

Відповідно проблеми базових ресурсів національного розвитку, ресурсів підсвідомості набувають для кожної нації стратегічного значення. Саме ці ресурси стають важливою ціллю впливу агресора в інформаційних та гібридних війнах сучасності. Розвиток базових національних інформаційних ресурсів, інфосфери з потенційними можливостями майбутнього інформаційного розвитку та збереженнями інформаційними ресурсами ментального значення в системі сучасних інформаційних центрів, і насамперед бібліотечних, набуває важливого

значення в протистоянні зарубіжним негативним інформаційним впливам.

Активізація процесу циркуляції інформації в суспільстві та необхідність її організації для використання в суспільно значущих цілях, а також у боротьбі із цілеспрямованими негативними інформаційними впливами в межах інформаційних воєн зумовлюють об'єктивні процеси трансформації бібліотечних установ як центрів зберігання й організації використання інформаційних ресурсів у новій інституційній якості та в поширенні «інформації про інформацію». Цей процес сприяє суспільній орієнтації в умовах стрімкого зростання обсягів сучасної інформації й ефективному управлінню процесом відбору якісного, корисного в національному розвитку ресурсу [12].

Особливо важливим є процес введення в сучасний суспільний обіг ресурсу інформації ментального значення, що тривалий час зберігається у фондах бібліотек і має значні перспективи для використання в сучасний період інформаційної війни. Значущими в нинішньому російсько-українському протистоянні стали інформаційні ресурси, насамперед електронні, що сприяють активізації використання корисної інформації підсвідомого значення, що має потенціал для розвитку в майбутньому. При конструктивній організації перетворення цих матеріалів у тематичні інформаційні продукти такий ресурс має бути ефективно використаний для забезпечення психологічної стійкості суспільства в періоди серйозних випробувань, нейтралізації негативних впливів стресових ситуацій.

Theoretical and methodological basis for ensuring information security of person, society, state

Включаючись у процес вивчення обсягів сучасних електронних інформаційних ресурсів, здійснюючи активний відбір корисних для суспільного розвитку інформаційних ресурсів, бібліотечні установи мають наперед орієнтуватися на запити основних категорій користувачів, пов'язані з актуальною проблематикою суспільного розвитку. Також слід урахувати, що в умовах воєнного протистояння, затяжної інформаційної війни нашої країни з РФ саме стресові чинники створюють суттєві проблеми для суспільства. І тому основним висновком за розглядом цієї проблеми є такий: бібліотечні установи зі своїми інформаційними можливостями можуть активно надавати антистресову допомогу громадянам у сучасній гібридній війні.

Висновки. Вітчизняним інформаційним працівникам, які знаходяться на передовій боротьби з інформаційною агресією, слід налагодити ефективні контакти зі спеціалістами бібліотек, особливо наукових, галузевих та великих регіональних. Мають бути глибоко вивчені фонди бібліотечних установ (наукова, художня та інші види літератури), зокрема ті, що існують у друкованому вигляді, відібрані ті з них, що найбільшою мірою відповідають запитам єдності сучасного суспільства, боротьби зі стресами. Відповідно мають бути підготовлені інформаційно-аналітичні бюлетені, які інформують про зміст наявних фондів і тематичні інформаційні матеріали, що сприяють нейтралізації стресових настроїв у суспільстві. Такі матеріали будуть становити інформаційний потенціал стратегічних кому-

нікацій національного інформаційного простору. Національні інформаційні центри за співробітництва з науковими й іншими центрами концентрації суспільно значущої інформації мають створити умови для зручного користування національною інформацією, що відповідає актуальним запитам суспільства: зміцненню національної єдності, використанню національного інформаційного ресурсу в боротьбі зі стресами, зумовленими війною, тощо. Для цього має бути організоване широке інформування про наявні суспільно значущі ресурси, налагоджені сучасні механізми їх використання: дистанційне обслуговування користувачів, доступна інформація на сайтах бібліотек, активна обробка нової електронної інформації відповідно до суспільних інтересів і вивчення тенденцій розвитку актуальних запитів.

У контексті проблеми стресостійкості безліч стереотипів ментальної структури визначає ментальну стійкість нації в період серйозних випробувань. А ментальна стійкість протягом певного історичного періоду визначається рівнем розвитку ментального імунітету. Цей імунітет є ресурсом протистояння зовнішнім негативним впливам на ментальність і процесом її розвитку в умовах впливу навколишньої дійсності [3].

Отже, на індивідуальному рівні саме ментальний імунітет, заснований на міцності ментальної основи, із багатством інформаційних ресурсів підсвідомості сучасного індивіда, національних ресурсів розвитку може бути надійним механізмом формування важених, патріотично обґрунтованих орієнтирів життєдіяльності сучасної

Теоретико-методологічні засади забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

людини, її протистояння серйозним стресам сучасності. Інформаційна сфера національного розвитку, розвиток сучасних інформаційних центрів, насамперед бібліотечних, сприяють від-

новленню суспільної уваги до ментальних основ нашого життєзабезпечення, нашої стійкості щодо викликів, зокрема воєнних, у розвитку українського суспільства.

Список використаних джерел

1. Юнг К. Г. Сознание и бессознательное. Сборник / пер. с англ. СПб. : Университетская книга, 1977.
2. Фрейд З. Психология бессознательного. URL: book-online.com.ua/read.php?book=2166 (дата звернення: 20.11.2022).
3. Онищенко О. С., Горовий В. М., Попик В. І. та ін. Національний інформаційний комплекс і його роль у глобальному інформаційному просторі / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2014.
4. Горовий В. М. Національні інформаційні процеси в умовах глобалізації : монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2015. 402 с.
5. Гавриш І. В., Жежерун В. Т. Роль менталітету, національного характеру та патріотизму у формуванні держави й об'єднанні України. *Наукові записки Харківського університету Повітряних Сил*. Соціальна філософія, психологія. Харків : ХУПС, 2006. Вип. 1 (25).
6. Соціокультурні механізми формування ментального імунітету проти зовнішніх маніпуляцій свідомістю населення України / [В. М. Горовий (керівник проекту), О. С. Онищенко, Ю. М. Половинчак та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2015.
7. Психологія воєнного часу: що робити з війною всередині нас. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3421115-psihologia-voennogo-casu-so-robiti-z-vijnou-vseredini-nas.html> (дата звернення: 21.12.2022).
8. На рубежі активації та пригнічення: як війна впливає на імунітет людини. URL: <https://suspilne.media/240462-na-rubezi-aktivacii-ta-prignicenna-ak-vijna-vplivae-na-imunitet-ludini/> (дата звернення: 21.12.2022).
9. Скулиш Є. Д., Остроухов В. В., Романов І. В. та ін. Інформаційна безпека України: теорія, практика, система захисту. Київ : НАСБ України, 2012.
10. Кісілевич-Чорнойван О. М. Міжнародне інформаційне право. Київ : ДП «Вид. дім “Персонал”», 2011.
11. Hubert H. et Mauss M. *Melanges d'hisaire des religians*. Paris, 1909. P. XXIX.
12. Горова С. В. Бібліотечні установи у задоволенні потреб користувача інформаційного суспільства. *Sciences of Europe*. Praha. 2017. Vol. 4. № 20 (20). С. 63–79.

Анотація. У статті визначаються основні тенденції використання суспільно значущих інформаційних ресурсів, насамперед електронних, а також матеріалів фондів бібліотек, що відображають ментальні особливості українського народу, інфор-

Abstract. The article outlines main trends in significant public information resources application, primarily electronic, as well as materials of library funds that reflect the mindset of the Ukrainian people, reference literature that record important elements of the

Theoretical and methodological basis for ensuring information security of person, society, state

маційних матеріалів, у яких фіксуються важливі моменти підсвідомості, матеріалів вітчизняної художньої літератури, що в комплексі впливають на ослаблення стресових ситуацій в умовах російсько-української війни. Розглядається інструментарій використання цих ресурсів в умовах впливу воєнної ситуації на свідомість населення України.

Ключові слова: інформаційний ресурс, стресові ситуації, гібридна війна, підсвідомість, ментальні впливи, електронні інформаційні технології, національна єдність.

sub consciousness, folk literature, which can alleviate stress in the circumstances of the russian-ukrainian war. The application of these resources as tools in the conditions of the military situation weight affecting the consciousness of the population of Ukraine is considered.

Key words: information resource, stressful situations, hybrid war, subconscious, mental influences, electronic information technologies, national unity.

УДК 342.9:004.056:347.83(477)

*ДІМІЧ Антоніна Валеріївна
ЄРЬОМІНА Людмила Валеріївна*

СУЧАСНІ НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ»

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану в Україні та розвитку глобалізаційних процесів український інформаційний ресурс підпорядковується стратегії розвитку нації чи держави, що реалізується через відповідну державну інформаційну політику. Вона має охоплювати всі сфери життєдіяльності в процесі розвитку нового, інформаційного суспільства. Її основою може бути тільки загальнонаціональна ідеологія, що має стати ядром інформаційної політики й наповнити смисловим змістом увесь інформаційний простір. Адже, незважаючи на процеси інформатизації, політика є, насамперед, ціннісно-сим-

волічною сферою. Відсутність загальнонаціонального ідеологічного проекту призводить до утворення інформаційно-комунікаційного вакууму, наслідками чого можуть стати складні соціально-психологічні кризи в суспільстві. Ідеологія як сукупність певних ідей, цінностей та уявлень одночасно є і основою формування інформаційної політики, і найважливішим елементом структури системи масових політичних комунікацій. Формування інформаційного політичного простору, визначення ролі й місця держави в цьому процесі, а також значення ціннісно-ідеологічної компоненти в інформаційній політиці відображують